

ДЕЯКІ СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ У РОЗСЛІДУВАННІ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ

SOME FORENSIC EXAMINATIONS IN THE INVESTIGATION OF COLLABORATIVE ACTIVITIES: FEATURES OF APPOINTMENT AND CONDUCT

Скічко І.А., д.філос. в гал. права,
асистент кафедри публічно-правових дисциплін

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Капелюха А.В., д.філос. в гал. права

У досудовому розслідуванні колабораційної діяльності найбільш ефективними визнано такі експертизи як комп'ютерно-технічна (розкриває нові форми й методи аналізу та обробки інформації, яка зберігається на різних електронних носіях, що може свідчити про вчинення певною особою колабораційного кримінального правопорушення), почеркознавча (дозволяє встановити причетність тієї чи іншої особи до вчинення конкретного колабораційного кримінального правопорушення; може використовуватись як інструмент підтвердження чи спростування прийняття певного управлінського рішення посадовою особою, що вчинила колабораційне діяння або прийняла таке рішення) тощо. Тож метою цього дослідження є встановлення та аналіз особливостей призначення та проведення цих видів експертиз при досудовому розслідуванні колабораційної діяльності. Встановлено, що особливість проведення комп'ютерно-технічної експертизи полягає в тому, що на сьогодні в умовах інформаційного прогресу значна кількість даних перебуває в цифровому просторі, незалежно від місця та його розташування (телефон, комп'ютер тощо), і саме тому для її належного закріплення в кримінальний процесуальний спосіб у матеріалах досудового розслідування важливим є призначення та проведення відповідного виду експертизи. Орієнтовний перелік питань, що вирішує комп'ютерно-технічна експертиза, може дозволити встановити наявність чи відсутності необхідної інформації, що стосується колабораційної діяльності, чи намагалася особа-колабораціоніст знищити сліди своєї протиправної діяльності тощо. Крім того, комп'ютерно-технічна експертиза може дозволити встановити належність того чи іншого технічного пристрою до конкретної особи. Обґрунтовано, що основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, зокрема цифрових записів і підпису. Цією експертизою також вирішуються деякі неідентифікаційні завдання (встановлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисно зміненим почерком, із наслідуванням (імітацією) почерку іншої особи).

Ключові слова: судова експертиза, колабораційна діяльність, комп'ютерно-технічна експертиза, почеркознавча експертиза, орієнтовний перелік питань.

In pre-trial investigations of collaboration, the most effective types of expertise are considered to be computer-technical (revealing new forms and methods of analyzing and processing information stored on various electronic media, which may indicate that a particular person has committed a criminal offense of collaboration) and handwriting analysis (allows establishing the involvement of a particular person in the commission of a specific criminal offense of collaboration; can be used as a tool to confirm or refute the adoption of a specific management decision by an official who committed an act of collaboration or made such a decision), etc. Therefore, the purpose of this study is to establish and analyze the features of the appointment and conduct of these types of examinations in the pre-trial investigation of collaboration activities. It is established that the peculiarity of conducting computer-technical expertise lies in the fact that today, in the context of information progress, a significant amount of data is stored in digital space, regardless of its location (phone, computer, etc.), and that is why it is important to appoint and conduct the appropriate type of examination in order to properly secure it in the criminal proceedings in the materials of the pre-trial investigation. An indicative list of issues addressed by computer-technical expertise may make it possible to establish the presence or absence of necessary information concerning collaboration activities, whether a collaborator attempted to destroy traces of their illegal activities, etc. In addition, computer-technical expertise can establish the ownership of a particular technical device by a specific person. It is reasonable to assume that the main task of handwriting analysis is to identify the author of a handwritten text, in particular digital records and signatures. This examination also solves some non-identification tasks (establishing the fact that the manuscript was written in unusual conditions or in an unusual state of the author, with deliberately altered handwriting, imitating (imitating) the handwriting of another person).

Key words: forensic examination, collaboration, computer-technical examination, handwriting examination, indicative list of questions.

Вступ. Здійснення досудового розслідування колабораційної діяльності значно ускладняється тими обставинами, що переважна більшість доказової інформації має вторинне походження та має бути видобута з первинних доказів, не вможлививши швидкого, точного та однозначного встановлення винних осіб і притягнення їх відповідно до кримінальної відповідальності. Тобто застосування спеціальних знань як інститут у досудовому розслідуванні використовується слідчим під час розслідування колабораційної діяльності як один з найбільш точних та ефективних способів встановити доказову інформацію, сформулювати уявлення про важливість, сутність і зміст учиненого діяння або ж здобутого доказу, визначити їх місце в доказовій картині загалом.

У досудовому розслідуванні колабораційної діяльності найбільш ефективними визнано такі експертизи як комп'ютерно-технічна (розкриває нові форми й методи аналізу та обробки інформації, яка зберігається на різних

електронних носіях, що може свідчити про вчинення певною особою колабораційного кримінального правопорушення), почеркознавча (дозволяє встановити причетність тієї чи іншої особи до вчинення конкретного колабораційного кримінального правопорушення; може використовуватись як інструмент підтвердження чи спростування прийняття певного управлінського рішення посадовою особою, що вчинила колабораційне діяння або прийняла таке рішення) тощо.

Тож метою цього дослідження є встановлення та аналіз особливостей призначення та проведення цих видів експертиз при досудовому розслідуванні колабораційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні пошуки у галузі криміналістичної методики та кримінально-процесуального доказування за зазначеним напрямом здійснювали А. Антошук, І. Вигівський, О. Галаган, Р. Довбаш, І. Пиріг, Л. Удалова, Ю. Чорноус, О. Чуваков, А. Шевчишен, О. Юхно та ін.

Виклад основного матеріалу. Г. Глобенко вказує, що в теорії кримінального процесу визначають процесуальну та непроцесуальну форми використання спеціальних знань. Так, процесуальна форма регламентується положеннями кримінального процесуального законодавства і передбачає можливість їх використання під час: а) проведення експертизи; б) проведення слідчих (розшукових) дій; в) застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження тощо. Непроцесуальна форма використання спеціальних знань зазвичай передбачається відомчими нормативно-правовими актами та здебільшого полягає в наданні довідково-консультативної допомоги слідчому, дізнавачу, прокурору. Відповідного фахівця залучають до участі в кримінальному провадженні як особу, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій та надає практичну допомогу слідчим в організації їх проведення [1].

Оскільки непроцесуальних форм використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні, як і процесуальних, існує декілька, слід зауважити, що забезпечення проведення експертизи чи допомога в проведенні обшуку приміщення (житла) колабораціоніста можуть бути ланками одного ланцюга, оскільки віднайдені під час такого обшуку речі та об'єкти в подальшому можуть стати об'єктом експертизи. Що ж стосується практичного досвіду як виду спеціальних знань, то Кримінальний процесуальний кодекс України чітко визначає, що є спеціальними знаннями й хто такий спеціаліст, відповідно така позиція, зокрема в контексті правозастосування, потребуватиме внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України.

Проведення окремих видів експертних досліджень на запит відповідних суб'єктів структурує позицію сторони обвинувачення в процесі забезпечення притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили колабораційну діяльність. Так, до найбільш популярних експертиз, які проводять під час досудового розслідування відповідного кримінального правопорушення, належать такі експертизи як комп'ютерно-технічна та почеркознавча. Розглянемо їх більш детально.

Комп'ютерно-технічна експертиза. На сучасному рівні розвитку судової експертології повна стандартизація й алгоритмізація всього процесу експертного дослідження неможливі. Завданням експерта завжди буде початковий аналіз вихідних даних (проблемна ситуація) й осмислення результатів проведених досліджень перед формулюванням остаточного висновку, навіть якщо саме дослідження здійснювалося за стандартною методикою з високим рівнем програмування діяльності експерта на етапі власне дослідження об'єкта. Методика містить рекомендації й обов'язкові правила із ключових моментів, що визначає схему дослідження. Весь зміст конкретного експертного дослідження не може передбачити жодна методика. Тому творчі компоненти зазвичай присутні в кожному експертному дослідженні [2]. Ураховуючи те, що колабораційна діяльність нерідко здійснюється в спосіб масового поширення пропагандистських і ворожих Україні наративів у публічному просторі з вебсторінок, логічним є питання комп'ютерно-технічного дослідження обладнання, що слугує епіцентром та основним генератором такої діяльності. Слід зазначити, що відповідно до Кримінального кодексу України колабораційна діяльність у медіа є окремим кваліфікаційним критерієм, і здійснення досудового розслідування за відповідною статтею потребує певних особливостей.

Сучасний світ характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, створенням та розвитком нових методів і засобів передавання зберігання та обробки інформації, суцільної комп'ютеризації суспільства. Зло-

чинний світ також не відстає від загальних тенденцій і активно використовує сучасні технології у своїй протиправній діяльності. Відповідно, для ефективного розкриття та розслідування злочинів правоохоронним органам необхідно йти в ногу з часом і впроваджувати новітні технології. Як засвідчує практика, кількість комп'ютерної техніки, що використовується під час здійснення кримінальних правопорушень, постійно зростає, причому змінюється характер використання цієї техніки. Якщо раніше основними об'єктами дослідження були персональні комп'ютери, вилучені в процесі розслідування злочинів у сфері інформаційних технологій, то на сьогодні дедалі більше доказів вдається отримати із засобів комунікації, мобільних телефонів, смартфонів, які вилучають у зловмисників під час учинення широкого кола правопорушень [3].

У цьому контексті слід навести приклад зі слідчої практики, коли особа, вчиняючи колабораційну діяльність із застосуванням мобільного пристрою, здійснювала фотофіксацію місцезнаходження засобів Збройних Сил України на певній ділянці території, що є кримінально караним за іншою статтею Кримінального кодексу України, проте своєю чергою підпадає під кваліфікаційні критерії колабораційної діяльності. Саме призначення комп'ютерно-технічної експертизи вказаного телефонного пристрою і дозволить належним чином задокументувати факт колабораційної діяльності правопорушника та в подальшому забезпечить притягнення його до кримінальної відповідальності.

Характеризуючи певний вид судової експертизи, науковці передусім аналізують її предмет, об'єкт (об'єкти) і завдання. О. М. Полупанов зазначає, що предметом судової експертизи є фактичні дані, які необхідно встановити в конкретній справі із застосуванням спеціальних знань у формі судової експертизи. Предмет конкретної судової експертизи визначається питаннями, що виносять на вирішення експерта [4, с. 74]. Особливість проведення комп'ютерно-технічної експертизи полягає в тому, що на сьогодні в умовах інформаційного прогресу значна кількість даних перебуває в цифровому просторі, незалежно від місця та його розташування (телефон, комп'ютер тощо), і саме тому для її належного закріплення в кримінальний процесуальний спосіб у матеріалах досудового розслідування важливим є призначення та проведення відповідного виду експертизи.

Орієнтовний перелік питань, що вирішує комп'ютерно-технічна експертиза, є таким: 1) чи належить досліджуваній пристрій до апаратних комп'ютерних засобів; 2) до якого типу (марки, моделі) належить апаратний (комп'ютерний) засіб; 3) чи міститься на цьому носії інформація стосовно (зазначити, яка інформація цікавить) і у якому вигляді; 4) чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про певні (зазначити, які саме) дії користувача; 5) чи піддавався досліджуваній накопичувач певним процедурам з метою знищення інформації; 6) чи могла бути створена зазначена інформація на цьому комп'ютері чи вона перенесена з іншого носія; 7) яким чином інформація (зазначити, яка саме) перенесена до досліджуваного комп'ютера (носія); 8) яка технологія та хронологія створення електронного документа (зазначити електронний документ та певний зміст); 9) які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію стосовно (зазначити зміст); 10) чи містить накопичувач інформації досліджуваного комп'ютера певне (зазначити, яке саме – встановлене, не встановлене) програмне забезпечення [5]? Відповідно, такий перелік питань може дозволити встановити наявність чи відсутності необхідної інформації, що стосується колабораційної діяльності, чи намагалася особа-колабораціоніст знищити сліди своєї протиправної діяльності тощо. Крім того, комп'ютерно-технічна експертиза може

дозволити встановити належність того чи іншого технічного пристрою до конкретної особи.

Почеркознавча експертиза. Об'єктами судової почеркознавчої експертизи є конкретна почеркова реалізація (рукопис: текст, короткий запис та підпис), яка безпосередньо виконана за допомогою писального приладу, а також виражена в ній система властивостей почерку [65]. Виходячи з об'єктів, представлених судовому експерту для дослідження, зразків для порівняльного дослідження (якщо експертиза має ідентифікаційний характер), обставин справи, перерахованих слідчим у постанові про призначення експертизи або в ухвалі слідчого судді, переліку поставлених перед експертом питань і завдань, експерт визначає, яку методику він буде застосовувати під час виконання експертизи та надання висновку щодо поставлених питань. Зумовлено це зазвичай колом завдань, що підлягають експертному дослідженню. Так, стосовно до визначення статі або віку виконавця, особливостей його особистості, психофізіологічних властивостей або встановлення зовнішніх чинників виконання рукописів (пози, незвичайності умов виконання, алкогольного або наркотичного сп'яніння тощо), які об'єкти дослідження представлені (буквені, цифрові, штрихові, багатооб'єктні, тексти малого об'єму, лише підписи) експертом буде застосована відповідна методика, яку він обрав щодо певного дослідження та лише щодо поставлених перед ним питань [6]. Надзвичайно важливим, на нашу думку, є можливість проведення почеркознавчої експертизи відносно документів, складених представниками окупаційної влади із числа громадян України, які і є особами-колабораціоністами. Водночас складним процесом є можливість відібрання зразку почерку такої особи, оскільки на момент необхідності призначення такої експертизи ця особа може перебувати поза межами контролю сторони обвинувачення, наприклад на окупованій території.

Об'єкт судово-почеркознавчої експертизи розглядають як документ, речовий доказ, матеріальний носій рукопису. Адже рукопис відображає властивості почерку та є джерелом інформації про нього. Безпосередній об'єкт експертного судово-почеркознавчого дослідження – це система властивостей почерку, яка відобразилась у рукописі. Також наявне широке розуміння об'єкта, яким слугують матеріали цивільної справи, що направляються для проведення експертного дослідження і стосуються предмета експертизи. Під час призначення судово-почеркознавчої експертизи до вихідних даних, окрім досліджуваного рукопису та зразків почерку ймовірних виконавців, включають також особисті відомості про виконавців, такі як вік, професія, рідна мова, захворювання тощо [7]. Такий широкий функціонал почеркознавчої експертизи може сприяти встановленню особи-колабораціоніста, яка до цього була невідома, за зразками почерку, котрий своєю чергою можна відібрати в межах належності тієї чи іншої особи до певного виду колабораційної діяльності, а також наявності свідчень про вчинення невідомою особою, що займала цю посаду, відповідного злочину.

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, зокрема цифрових записів і підпису. Цією експертизою також вирішуються деякі неідентифікаційні завдання (встановлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисно зміненим почерком, із наслідуванням (імітацією) почерку іншої особи). Орієнтовний перелік питань, що вирішує почеркознавча експертиза, є таким: 1) чи виконано рукописний текст (рукописні записи) певною особою; 2) чи виконані декілька рукописних текстів (рукописних записів) однією особою; 3) чи виконано рукописний текст навмисно зміненим почерком; 4) чи виконано рукописний текст у незвичних умовах під впливом збивальних факторів (природних, штучних); 5) чи перебувала особа, яка виконала руко-

писний текст, у незвичайному стані (аналогічні питання можуть вирішуватись і щодо виконавців підписів); 6) чи виконано підпис тією особою, від імені якої він зазначений, або іншою особою; 7) чи виконано підпис в незвичних умовах під впливом збиваючих факторів (природних, штучних) [8]? Особливої важливості в умовах цифровізації набуває питання почеркознавчої експертизи підпису, оскільки більша частина документів, що складається окупаційною владою або ж продукуються в процесі колабораційної діяльності відповідними особами є машинописними, проте підписи зазвичай наносяться власноруч.

На експертизу надають лише оригінали документів, які необхідно дослідити. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів і експертних досліджень забороняють судовим експертам проводити почеркознавчі експертизи за копіями. Це обумовлено тим, що за копіями неможливо проводити технічне дослідження документів. Але бувають випадки, коли оригінал документа знищено, загублено тощо і його неможливо надати експертові. Якщо фізично неможливо надати оригінал документа, тоді є сенс проводити експертизу за копіями документів, але суд повинен у такому разі брати до уваги цей факт. Адже копія документа містить менший обсяг інформації, ніж оригінал [9]. Водночас особливості призначення почеркознавчих експертів у досудовому розслідуванні колабораційної діяльності означені, як ми попередньо зазначали, двома основними типовими слідчими ситуаціями, за однією з яких особа-колабораціоніст перебуває на не підконтрольній Україні території, а власне документи, які вона складає, можуть бути передані здебільшого лише у форматі копій. На нашу думку, результати почеркознавчої експертизи не можуть бути фундаментальним доказом, а мають лише дотично засвідчувати належність особи-колабораціоніста до здійснюваної нею діяльності і саме тому в призначенні конкретних документів немає суттєвого криміналістичного порушення.

Висновки. Особливість проведення комп'ютерно-технічної експертизи полягає в тому, що на сьогодні в умовах інформаційного прогресу значна кількість даних перебуває в цифровому просторі, незалежно від місця та його розташування (телефон, комп'ютер тощо), і саме тому для її належного закріплення в кримінальному процесуальний спосіб у матеріалах досудового розслідування важливим є призначення та проведення відповідного виду експертизи. Орієнтовний перелік питань, що вирішує комп'ютерно-технічна експертиза, може дозволити встановити наявність чи відсутність необхідної інформації, що стосується колабораційної діяльності, чи намагалася особа-колабораціоніст знищити сліди своєї протиправної діяльності тощо. Крім того, комп'ютерно-технічна експертиза може дозволити встановити належність того чи іншого технічного пристрою до конкретної особи.

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, зокрема цифрових записів і підпису. Цією експертизою також вирішуються деякі неідентифікаційні завдання (встановлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисно зміненим почерком, із наслідуванням (імітацією) почерку іншої особи).

Водночас особливості призначення почеркознавчих експертів у досудовому розслідуванні колабораційної діяльності означені двома основними типовими слідчими ситуаціями, за однією з яких особа-колабораціоніст перебуває на не підконтрольній Україні території, а власне документи, які вона складає, можуть бути передані здебільшого лише у форматі копій. На нашу думку, результати почеркознавчої експертизи не можуть бути фундаментальним доказом, а мають лише дотично засвідчувати належність особи-колабораціоніста до здійснюваної нею діяльності і саме тому в призначенні конкретних документів немає суттєвого криміналістичного порушення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобенко Г. І. До питань використання спеціальних знань у кримінальному процесі. *Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 верес. 2022 р.) / Харк. НДЕКЦ МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ ; НДІ публ. політики і соц. наук. Харків, 2022. С. 46–47. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ed7c9de8-165e-4a88-9c44-82467263469e/content>.
2. Стецик Б. В., Марко С. І. Методика проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 296–299. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/74.pdf.
3. Поліщук В. А. Роль комп'ютерно-технічної експертизи в розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень. *Актуальні задачі сучасних технологій*: матеріали VI Міжнар. наук.-техн. конф. молодих учених та студентів (Тернопіль 16-17 листоп. 2017 р.) / ТНТУ ім. Івана Пулюя. Тернопіль, 2017. С. 151–152. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/161262089.pdf>.
4. Полупанов О. М. Предмет і завдання судової експертизи. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 72–75.
5. Комп'ютерно-технічна експертиза. *Закарпатський НДЕКЦ МВС України* : [сайт]. URL: https://ndekc-zakarpattya.org/photo/pages/files/10_9%20%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%E2%80%99%D1%8E%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%96%D0%B2.pdf.
6. Молчанова В. Судова почеркознавча експертиза як форма застосування спеціальних знань. *Молодий вчений*. 2020. № 1 (77). С. 220–224. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-1-77-48>.
7. Divya Bajpai Tripathy. Handwriting examination on unusual surfaces: A Review. *Journal of Seybold Report*. 2020. Vol. 15, Issue 9.
8. Почеркознавча експертиза. *Закарпатський НДЕКЦ МВС України* : [сайт]. URL: https://ndekc-zakarpattya.org/photo/pages/files/1_1%20%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%BA%D1%83%20%D1%96%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%96%D0%B2.pdf.
9. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025

Дата публікації: 29.10.2025